অষ্টম অধ্যায়

ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ଥାନ

ମିତାଲି ତାର ଟେବୁଲ ଉପରେ ଏକଟଙ୍କା, ଦୁଇଟଙ୍କା, ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ମୁଦ୍ରା ସହ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ନୋଟ,ଦଶଟଙ୍କା ନୋଟ ଖେଳାଇ ରଖିଥିଲା । ତାର ବାପା କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ଟେବୁଲ ଉପରେ ଥିବା ଟଙ୍କାଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ମିତାଲିକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, "ମିତା-ଏ ଟଙ୍କାଗୁଡ଼ିକୁ କାହିଁକି ଏପରି ରଖିଛୁ ?" ମିତାଲି କହିଲା, "ବାପା, ମୁଁ ଦେଖୁଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁଦ୍ରା ଓ ଟଙ୍କାରେ ତିନୋଟି ସିଂହର ଚିତ୍ର ରହିଛି । ଏହି ଚିତ୍ରଟି କେଉଁଠୁ ଆସିଛି ଏବଂ କାହିଁକି ସବୁ ମୁଦ୍ରା ଓ ଟଙ୍କାରେ ରହିଛି ?" ମିତାଲିକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ବାପା କହିଲେ-

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ମଗଧ ନାମକ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ କାଳ ତିଷ୍ଠି ରହିଥିଲା । ସେଠାରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ରାଜାମାନେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ଶାସନ ପୂର୍ବରୁ ସେଠାରେ ନନ୍ଦ ବଂଶ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ନନ୍ଦ ବଂଶର ଶାସକମାନେ ନିଷ୍ଠୁର ଓ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ କୁ-ଶାସନରେ ଲୋକମାନେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଫଳରେ ସେମାନେ ଲୋକପ୍ରିୟତା ହରାଇଥିଲେ । ଚାଣକ୍ୟ ନାମକ ଜଣେ ଜ୍ଞାନୀ ପଣ୍ଡିତ ମଗଧରୁ ନନ୍ଦବଂଶ ଲୋପ କରିବା ପାଇଁ ଶପଥ ନେଇଥିଲେ । ସେହି ଶପଥକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ନାମକ ଏକ ଯୁବକକୁ ଭେଟିଥିଲେ । ସେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି, ସାହସ ଓ ଚତୁରତାକୁ ଦେଖି ଚାଣକ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ନନ୍ଦ ରାଜତ୍ୱ ମଗଧରୁ ଲୋପ କରିବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେ ମଗଧ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ପଞ୍ଜାବ ଅଞ୍ଚଳର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଜାତି ଓ ଉପଜାତିର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଗଠନକଲେ । ସେହି ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତକରି ମଗଧ ଅଧିକାର କଲେ ଏବଂ ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶର ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ।

ଜଣେ ଶାସକ କେଉଁ କାରଣ ଯୋଗୁ ଲୋକପ୍ରିୟତା ହରାଇଥାଆନ୍ତି, ତାହା ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖ ।

ଏହି ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଓ ଶାସନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ ତଥ୍ୟ ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ "ଇଣ୍ଡିକା", ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ 'ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର' ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳାଲେଖମାନଙ୍କରୁ ମିଳିପାରିଛି ।

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟ :

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟ ନନ୍ଦ ରାଜା ଧନନନ୍ଦଙ୍କୁ ପରାସ୍ତକରି ମଗଧରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଶାସନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର୍‌ଙ୍କ ସେନାପତି ସେଲିଉକସ୍ ନିକ୍‌ତାର ଭାରତରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଅଧିକୃତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶାସନ

କରୁଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସେଲିଉକସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରି ତାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ସେଲିଉକସ୍ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧି କରିଥିଲେ । ସନ୍ଧି ଅନୁଯାୟୀ ଗ୍ରୀକ୍ ଅଧିକୃତ ଆଫଗାନିସ୍ଥାନ, (କାବୁଲ, କାନ୍ଦାହାର ଓ ହେରାତ୍) ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ ପ୍ରଭୃତି ଭାରତର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଅଞ୍ଚଳ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ମିଶି ଯାଇଥିଲା । ଫଳରେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଶାସନର ଅବସାନ ଘଟିଥିଲା । ସେ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ଗୁଜରାଟ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ମିଶାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମୟରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମରେ ପାରସ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପୂର୍ବରେ ବିହାର, ପଶ୍ଚିମରେ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପିଥିଲା । ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ପାଟଳୀପୁତ୍ର ଯାହାକୁ ବିହାରର ପାଟଣା ସହିତ ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଏ । ସେ ଦୀର୍ଘ ୨୫ବର୍ଷକାଳ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୨୯୮ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ।

ଚାଣକ୍ୟ :

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉପଦେଷ୍ଟା ରୂପେ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ। ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ଅନ୍ୟ ନାମ ଥିଲା କୌଟିଲ୍ୟ । ସେ 'ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର' ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ। ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ପଦ୍ଧତି ଏବଂ ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

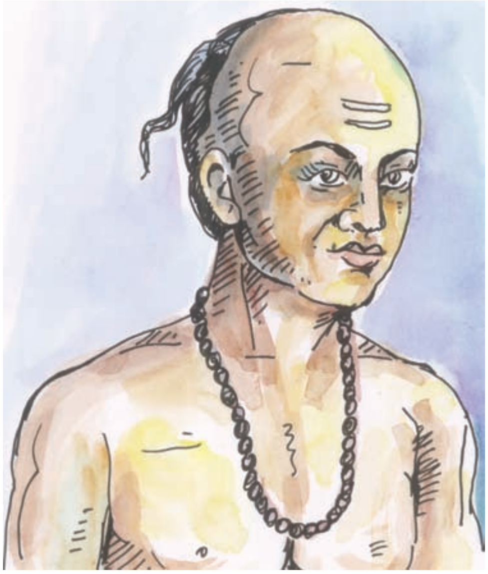
ଚାଣକ୍ୟ

ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍ :

ଗ୍ରୀକ୍‌ର ରାଜା ସେଲିଉକସ୍ ନିକ୍‌ତାରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗ୍ରୀକ୍‌ର ରାଜଦୂତ ଭାବେ ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦରବାରକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଦରବାରରେ ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କାଳ ରହିଥିଲେ । ଏହି ରହଣି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଭାରତର ବହୁ ଅଞ୍ଚଳ ବୁଲି ଦେଖିଥିଲେ । ଭାରତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଯେଉଁ ବିବରଣୀ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଲେ ତାହାର ନାମ "ଇଣ୍ଡିକା" । ସେଥିରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ରାଜତ୍ୱ ଓ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ବିଶେଷକରି ପୌର ଶାସନ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ରାଜପ୍ରାସାଦଏବଂ ପାଟଳୀପୁତ୍ର ନଗରର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ବିନ୍ଦୁସାର :

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିନ୍ଦୁସାର ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ସମ୍ରାଟ ଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନେ ତାଙ୍କୁ "ଅମିତ୍ରଘାତ" ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ୧୬ ଜଣ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତକରି ସେମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟକୁ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ମିଶାଇଥିଲେ ।

ଅଶୋକ:

ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୨୭୩ ମସିହାରେ ବିନ୍ଦୁସାରଙ୍କ ପରେ ଅଶୋକ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶାସକ ହୋଇଥିଲେ । ଅଶୋକ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ନିର୍ଭୀକ, ସାହସୀ ଓ ନିଷ୍ଠୁର ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁର ଓ ଭୟଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ 'ଚଣ୍ଡାଶୋକ' ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ବିନ୍ଦୁସାରଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ତକ୍ଷଶୀଳାରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ସେହି ବିଦ୍ରୋହକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ରାଜକୁମାର ଅଶୋକଙ୍କୁ ପଠାଯାଇଥିଲା । ଅଶୋକ ବିଦ୍ରୋହକୁ ଦମନ କରିବାରୁ ତକ୍ଷଶୀଳା ଓ ଉଜ୍ଜୟିନୀର ପ୍ରାଦେଶିକ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଅଶୋକ ବିନ୍ଦୁସାରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମଗଧ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅଭିଷେକ ଚାରି ବର୍ଷ ପରେ ହୋଇଥିଲା ।

କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ:

ଅଶୋକଙ୍କ ଅନୁଶୋଚନା

ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁବିସ୍ତୃତ ପୂର୍ବ ସାଗର କୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳ କଳିଙ୍ଗ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ଏହା ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ଥିଲା । ଅଶୋକ ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ନିକଟରେ ଥିବା ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସ୍ଥିତିକୁ ସହ୍ୟ କରିପାରିନଥିଲେ । ଏହି କଳିଙ୍ଗ ରାଷ୍ଟ୍ର (ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡିଶା ରାଜ୍ୟ) ଥିଲା ବିପୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାରର ପୀଠସ୍ଥଳୀ । ମଗଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ଥିତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୨୬୧ ମସିହାରେ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଅନେକ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କଳିଙ୍ଗ ବାହିନୀ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଦୟାନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା ଧଉଳି ପାହାଡ଼ ନିକଟରେ ଅଶୋକଙ୍କ ସେନା ବାହିନୀଙ୍କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିଥିଲେ । କଳିଙ୍ଗ ସେନାର ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମ ଅଶୋକଙ୍କ ସେନା ସମ୍ମୁଖରେ ପରାଜୟ ବରଣ କରିଥିଲା । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଏକ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ନିହତ ହେଲେ । ଦେଢ଼ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରାଯାଇଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧଜନିତ ମୃତ୍ୟୁ, ରକ୍ତପାତ, କ୍ଷୟକ୍ଷତି ଓ ଆହତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଅଶୋକଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା । ସେଠାରେ ସେ ଅସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗ କରି ଜୀବନରେ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଧଉଳି ନିକଟରେ ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟର ଯେଉଁକୀର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଚାରି ଲେଖ ।

ଅଶୋକଙ୍କ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ଓ ପ୍ରଚାର:

କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ ଅଶୋକଙ୍କ ଜୀବନଧାରାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲା । କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ ଯୋଗୁ ହୋଇଥିବା ରକ୍ତପାତ ହିଁ ଅଶୋକଙ୍କୁ 'ଚଣ୍ଡାଶୋକ' ରୁ 'ଧର୍ମାଶୋକ'ରେ ପରିଣତ କରାଇଥିଲା । ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଅଶୋକ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ଉନ୍ନତି ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅହିଂସା ନୀତି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ତାହାର ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ।

ଅଶୋକ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଲୁମ୍ବିନୀ, ସାରନାଥ, କୁଶୀନଗର (କୁଶୀନାରା) ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନକୁ ନିଜେ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଯାତ୍ରାକୁ ଧର୍ମ ଯାତ୍ରା କୁହାଯାଏ । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ପୀଠସ୍ଥଳୀମାନଙ୍କୁ ଯାତ୍ରା କରିବା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଲୋକ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଏହି ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଶିଳାଲିପି:

ଅଶୋକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଅନେକ ସ୍ତମ୍ଭ, ସ୍ତୂପ, ବିହାରମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟରେ ଧଉଳି ପାହାଡ଼ରେ ତାଙ୍କର ଏକ ଶିଳାଲେଖ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତାଙ୍କର ଆଉଏକ ଶିଳାଲେଖ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଜଉଗଡ଼ଠାରେ ଅଛି । ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଶିଳା ଓ ସ୍ତମ୍ଭମାନଙ୍କରେ ଖୋଦିତ ଲେଖାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି ପ୍ରଜା ଓ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁଶାସନ । ଏହା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ "ଧମ୍ମ" ନୀତି ସୂଚାଇ ଦିଏ । "ଧମ୍ମ" କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଅଶୋକ ତାଙ୍କ ଅନୁଶାସନରେ ଜନସାଧାରଣମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତନ କରାଇବା ପାଇଁ ନୀତିବାଣୀଗୁଡିକ ଖୋଦନ କରିଥିଲେ। ସେହି ନୀତିଗୁଡିକ ହେଲା- (୧) ଜୀବ ହତ୍ୟାରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିବା, (୨) ଜୀବ ପ୍ରତି ଅହିଂସା ଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା, (୩) ପିତାମାତା ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବା, (୪) ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରିବା, (୫) ବନ୍ଧୁବର୍ଗ, ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବୃଦ୍ଧ ଓ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉତ୍ତମ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା (୬) ଦାସ, ଦାସୀ ବା ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା କରିବା, (୭) ସତ୍ୟ କହିବା, (୮) ସାମାନ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି । ପ୍ରେମ ଓ ବନ୍ଧୁତା ଦ୍ୱାରା ହୃଦୟ ଜୟ କରିହେବ । ଏଣୁ ସମସ୍ତ ଲୋକ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଭ୍ରାତୃଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଧର୍ମ ମହାମାତ୍ର:

ଅଶୋକ 'ଧର୍ମ ମହାମାତ୍ର' ନାମକ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ଧର୍ମ ମହାମାତ୍ରମାନେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଭ୍ରମଣ କରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ "ଧମ୍ମ" ନୀତି ଶୁଣାଉଥିଲେ ଏବଂ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ "ଧମ୍ମ" ନୀତିକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ। ଏହା ଛଡ଼ା ଅଶୋକ ରାଜୁକ, ପ୍ରାଦେଶିକ ଓ ଯୁକ୍ତ ନାମକ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ। ଏମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ।

ଲୋକହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ:

ଅଶୋକ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ବହୁ ଜନହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ। ଲୋକମାନଙ୍କର ଯାତାୟାତ ପାଇଁ ସେ ରାସ୍ତାମାନ ନିର୍ମାଣ କରିବା ସହ ପଥିକମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ପାଇଁ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଛାୟାପ୍ରଦାନକାରୀ ବୃକ୍ଷରୋପଣ କରିଥିଲେ। ଲୋକମାନଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଔଷଧ ଜାତୀୟ ବୃକ୍ଷଲତାର ବଗିଚା କରିଥିଲେ। ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପାନୀୟ ଜଳ ଯୋଗାଇଦେବା ପାଇଁ ଅନେକ କୂପ ଖୋଳାଇଥିଲେ ଏବଂ ପଥିକମାନଙ୍କ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଁ ପାନ୍ଥଶାଳାମାନ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପଶୁମାନଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ।

ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳା ଓ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖାରୁ ସେ କିପରି ରାଜାଥିଲେ ବୋଲି ତୁମେ ଭାବୁଛ, ଲେଖ ।

ଭାରତ ବାହାର ଦେଶ ସହ ସମ୍ପର୍କ:

ମୌର୍ଯ୍ୟ ଶାସକମାନେ ଭାରତ ବାହାରେ ଥିବା ଦେଶମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂପର୍କ ରଖିଥିଲେ। ଅଶୋକଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ପଶ୍ଚିମ ଏସିଆରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ, ଅହିଂସା ଓ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ମାନବିକ ନୀତିମାନଙ୍କର ମୂଳ ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରାହୋଇଥିଲା । ସେ ନିଜ ପୁତ୍ର ଓ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ସିଂହଳ ଦେଶକୁ ପଠାଇ ସେଠାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର କରିବା ସହିତ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମଦେଶକୁ ଶୋଣ ଓ ଉଭର ନାମକ ଦୁଇଜଣ ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁଙ୍କୁ ପଠାଇଥିଲେ ।

ନନ୍ଦନଗଡର ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ

ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ

ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ :

ଅଶୋକ କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ । ସେ ଅନେକ ପ୍ରାସାଦ, ସ୍ତୂପ, ସ୍ତମ୍ଭ, ବୌଦ୍ଧବିହାର ମାନ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ। ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସାରନାଥର ସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ। ଏହି ସ୍ତମ୍ଭର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଚାରିଗୋଟି ସିଂହ ଅଛି । ଏହି ସିଂହ ଚାରିଦିଗକୁ ମୁହଁକରି ରହିଛନ୍ତି। ଭାରତ ସରକାର ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭର ଏହି ସିଂହକୁ ଜାତୀୟ ସଙ୍କେତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ଏହି ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଚକ୍ରକୁ ଜାତୀୟ ପତାକାରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଅଛି । ଏହି (ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ) ସିଂହଚିହ୍ନଟି ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି। ଏହି ସ୍ତମ୍ଭର ଉଚ୍ଚତା ୨.୧୫ ମିଟର ଅଟେ । ଏହି ଅଶୋକସ୍ତମ୍ଭରେ ଚାରିଗୋଟି ସିଂହ, ଗୋଟିଏ ଘୋଡା, ଗୋଟିଏ ହାତୀ ଓ ଗୋଟିଏ ଷଣ୍ଢର ଚିତ୍ର ରହିଅଛି । ଏଥିରେ ଥିବା ଧର୍ମ ଚକ୍ରଟି ସତ୍ୟର ପ୍ରତୀକ , ଏଥିରେ ୨୪ଟି ଅର ରହିଛି ।

ଆମ ଜାତୀୟ ପତାକାର ଏକ ଚିତ୍ରଆଙ୍କି ଉପଯୁକ୍ତ ରଙ୍ଗଦିଅ ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧. **ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ୫୦ଗୋଟି ଶବ୍ଦରେ ଉତ୍ତର ଦିଅ।**

କ) ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟ କିପରି ନନ୍ଦବଂଶ ଲୋପ କରି ମଗଧରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ?

ଖ) ସେଲିଉକସ୍ ନିକ୍ତାର କିଏ ? ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧର ପରିଣତି କ'ଣ ହୋଇଥିଲା ?

ଗ) ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ''ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର''ରେ କେଉଁ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ?

ଘ) ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍ କିଏ ? ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରେ କ'ଣ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ?

ଙ) କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧର କାରଣ ଓ ଫଳାଫଳ କ'ଣ ଥିଲା ?

ଚ) କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ ଅଶୋକଙ୍କ ମନରେ କାହିଁକି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥିଲା ?

ଛ) ଅଶୋକଙ୍କ ''ଧମ୍ମ'' ନୀତି କ'ଣ ଥିଲା ?

ଜ) ଅଶୋକ କେଉଁ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ କେଉଁ କେଉଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଥିଲେ ?

୨. ସଂକ୍ଷେପରେ ଏଗୁଡିକ ବିଷୟରେ ଲେଖ ।

ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳାଲିପି, ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ, ଧର୍ମ ମହାମାତ୍ର ।

୩. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟରେ ଲେଖ ।

କ) ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ କେଉଁମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଗଠନ କରିଥିଲେ ?

ଖ) ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କରିବାର ଦୁଇଟି କାରଣ କ'ଣ ?

ଗ) ବିନ୍ଦୁସାର ତକ୍ଷଶୀଳାର ବିଦ୍ରୋହକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ କାହାକୁ ପଠାଇଥିଲେ ?

ଘ) ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କେଉଁଠାରୁ କେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ?

୪. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ଲେଖ ।

କ) ଅଶୋକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ନିଜ ପୁତ୍ର ଓ କନ୍ୟାଙ୍କୁ କେଉଁଠାକୁ ପଠାଇଥିଲେ ?

ଖ) ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଚକ୍ରକୁ କ'ଣ କୁହାଯାଏ ?

ଗ) ଅଶୋକଙ୍କ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରକୃତି ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କ'ଣ କୁହାଯାଉଥିଲା ?

ଘ) କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ କେବେ ହୋଇଥିଲା ?

ଙ) ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟ କାହାକୁ ପରାସ୍ତ କରି ମଗଧର ଶାସକ ହୋଇଥିଲେ ?

୫. ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉକ୍ତିରେ ଥିବା ଭ୍ରମ ସଂଶୋଧନ କର ।

କ) ଗ୍ରୀକ୍‌ବୀର ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର୍‌ଙ୍କ ସେନାପତି ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍ ଥିଲେ ।

ଖ) ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କୁ ସେନାପତି ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ଗ) ଅଶୋକ ''ଧର୍ମ ମହାମାତ୍ର'' ମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ ।

ଘ) ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭରେ ଚାରିଗୋଟି ବାଘର ଚିତ୍ର ରହିଛି ।

୬. ବନ୍ଧନୀ ମଧ୍ୟରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦବାଛି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

କ) ମଗଧରେ ନନ୍ଦ ବଂଶକୁ ଲୋପ କରିବାପାଇଁ ____________ ଶପଥ ନେଇଥିଲେ ।

(ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ, ଅଶୋକ, ଚାଣକ୍ୟ, ସେଲିଉକାସ୍ ନିକ୍ତାର୍)

ଖ) ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍ ଗ୍ରୀକର ____________ ଥିଲେ ।

(ରାଜଦୂତ, ରାଜା, ସେନାପତି, ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ)

ଗ) ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧରେ ____________ ଲୋକଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିଥିଲେ ।

(ପଚାଶହଜାର, ଏକଲକ୍ଷ, ଦେଢ଼ଲକ୍ଷ, ଦୁଇଲକ୍ଷ)

ଘ) ସତ୍ୟର ପ୍ରତୀକ ଧର୍ମଚକ୍ରରେ ____________ ଟି ଅର ଅଛି ।

(୧୨, ୨୪, ୨୦, ୨୧)

୭. 'କ' ସ୍ତମ୍ଭର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ସହିତ 'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭର ସଂପର୍କିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ମିଳାଇ ଲେଖ ।

'କ' ସ୍ତମ୍ଭ	'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭ
ଇଣ୍ଡିକା	ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ
ଧମ୍ମ	ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍
କୌଟିଲ୍ୟ	ଅଶୋକ
	ଚାଣକ୍ୟ

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ଓଡ଼ିଶା ମାନଚିତ୍ର ଅଙ୍କନକରି କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧର ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶାଅ ।